

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CARRER DE LA FONT, 7-9. UN ABOCAMENT DE MATERIALS DEL SEGLE XIV A LA ZONA DEL CALL DE TÀRREGA

Abstract

Durante la intervenció realitzada en hivern de 2007-2008 en un solar del barri jueu de Tàrrega, se localitzaren, entre altres restes d'època medieval i moderna, diversos estrats de nivellació d'un pati exterior i un nivell de re-llenç d'un silo amb materials que no iban més allá de la primera meitat del segle XIV. Dichos materials que presenten els estrats són producte de vertidos fets en un moment concret o en un curt període de temps. En el present article, tractem de discernir l'origen de dichos vertidos i el moment i el motiu en que se produeixen, així com els possibles propietaris dels materials.

During the work carried out in a plot in the Jewish quarter in Tàrrega in the winter of 2007-2008, among other remains from the medieval and modern epochs, various strata of levelling of an external patio were found together on a level with a silo filled with material dating from no later than the first half of the 14th century. These materials in the strata had been dumped at one specific moment or over a short period of time. This article aims to show the origin of the material deposited and when and why it was done, as well as its possible owners.

Paraules clau

Call de Tàrrega, abocaments, materials ceràmics, hanukilla, 1348, pesta, massacre.

Fig. 2.

Vista del sector posterior de l'excavació, amb el pati on van aparèixer les restes al fons.

En aquest sentit, cal tenir en compte que l'actual carrer de la Font és un dels carrers que formaven part del teixit urbà del call jueu de Tàrraga entre els segles xiv i xv. Concretament la banda del carrer on se situa aquesta intervenció correspondria a cases jueves que tindrien el seu pati o hort al carrer dels Jueus,² actual carrer de l'Estudi.

2. L'excavació arqueològica

L'excavació posà al descobert diferents estructures i nivells de cronologies que abasten des dels segles xix i xx fins a la primera meitat de segle xiv. En aquest article, ens centrarem en les estructures que es van lo-

calitzar a la part posterior de l'àrea intervinguda; bàsicament, es tracta una sitja apareguda en un antic pati posterior d'una casa i diferents estrats del segle xiv que segellaven la sitja, anivellaven el pati i s'entregaven a un mur datat del final del segle xiii–principi del xiv, que limitava amb el pati i que, per la banda interna, formava part de l'àmbit d'una casa amb múltiples fases constructives (fig. 2).

2.1. La sitja i estrats relacionats

La sitja UE 2088, localitzada en el que hem interpretat com un espai obert o pati, a l'extrem nord de la intervenció, es trobava excavada als llims d'aportació fluvial del riu Ondara. El fet que la sitja no retalli, per a la seva construcció, nivells antròpics o amb restes d'activitat humana dificultà la datació del moment de construcció de la mateixa, que hem de relacionar amb el període de temps dins el qual s'edifica aquest barri, això és, entre el final del segle xiii i la primera meitat del segle xiv. Un sol estrat reomple la sitja, la UE 2089, amb una gran quantitat de material ceràmic, restes metàl·liques, constructives, fauna i altres elements, com ara material numismàtic, que, juntament amb la ceràmica, ens proporcionen una cronologia força aproximada (fig. 3 i 4).

El material ceràmic provinent de la sitja i dels estrats que la cobreixen, en alguns casos, està format per peces que es poder re-

Fig. 3.

Sitja 2088 i rebliment 2089.

² J. X. MUNTANÉ I SANTIVER (2006), «Les cases que solien ésser dels jueus: Una aproximació al call de Tàrraga a través dels llibres d'estimes», *URTX. Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 19, p. 106-123.

Fig. 4.
**Secció de
la sitja 2088.**

compondre en la seva totalitat, tot posant en evidència que almenys una bona part de les mateixes va ser abocada en bon estat, és a dir, que eren peces en ús, que estaven senceres i que l'abocament fou molt ràpid en el temps, de manera que es tracta de tres estrats (UE 2060, 2069 i 2089) fruit d'un mateix moment cronològic i d'un quart estrat, la UE 2040, que cobria la UE 2060 i que presentava la major part dels materials del mateix

moment i de característiques idèntiques, però amb la presència d'alguns materials més moderns, del segle xv (fig. 5).

En aquest sentit i tenint en compte que trobem fragments de les mateixes peces dins el rebliment de la sitja i en els dos estrats que anivellen el pati i que es troben per damunt de la sitja, creiem que els abocaments, en un primer moment, es feren en un punt

Fig. 5.
**Material ceràmic del
carrer de la Font, 7-9, en
procés de restauració.**

Fig. 6.
Restes d'un àmbit amb
paviment de còdols
(UE 2072-2091)
amortitzat a mitjan
segle XIV.

més o menys concret del pati, i que, posteriorment, juntament amb altres restes abocades, es mesclarien amb terres i serien abocats dins de la sitja i repartits per la superfície del pati excavat.

Amb l'anivellament esmentat, també s'amortitzarien estructures que formarien part d'un àmbit d'una cronologia anterior a mitjan segle XIV. Aquest àmbit estaria format pels murs UE 2083 i UE 2092 i pel paviment de còdols UE 2072-2091, entre altres estructures (fig. 6).

Els estrats creats amb l'abocament i l'anivellament de terres es lliuren a la cara nord-est del mur UE 2036, una estructura de força entitat datada entre el final del segle XIII i les primeres dècades del segle XIV, amb una amplada considerable, de 0,88 m, i una llargada conservada de 5,5 m. El mur UE 2036 actuaria de paret mestra de separació del pati esmentat respecte de l'àmbit d'una casa, situat a l'altra banda del mur, un àmbit que acull un pou d'aigua i que hauria estat objecte de múltiples refeccions i canvis estructurals al llarg del temps fins a arribar al segle XX (fig. 7).

Tornant als materials ceràmics provinents del rebliment de la sitja i dels estrats d'anivellament, volem comentar la presència significativa de ceràmica catalana en verd i

morat sobre vidrat blanc amb motius decoratius d'estrelles, pinyes, fulles, orles, ulls creuats, etc., amb les formes típiques d'aquest tipus de ceràmica.³ Dins aquest conjunt de ceràmica, també destaquen les peces decorades amb manganès monocrom amb motius decoratius pseudoheràldics. Dins aquesta tipologia ceràmica, cal destacar la presència d'un fragment de base decorada amb una estrella de sis puntes o «estrella de David» (fig. 8). Aquest element decoratiu, tot i ser molt llaminer tenint en compte la situació de l'excavació dins l'entramat urbà, no és un element definitori ni exclusiu de la comunitat jueva, sinó que és un motiu decoratiu àmpliament representat dins el repertori ceràmic de l'àmbit cronològic que ens ocupa.

En el rebliment de la sitja i als nivells d'anivellament, també hi ha una presència notòria de restes metàl·liques de ferro i bronze. Alguns elements de bronze podrien correspondre a aplics, plaquetes i altres elements que podrien ser parts de caixetes, cofres o un altre tipus de mobiliari. També destaca la troballa de dos didals de bronze que podrien tenir relació amb el cosit de pells, així com restes d'agulles (fig. 9).

El vidre també hi és representat amb un nombre considerable de fragments corresponents a ampolles, copes i altres formes.

³ Ens remetem a l'article d'Iñaki Moreno, Jordi Ramos i Míriam Esqué sobre el material ceràmic del carrer de la Font que podeu trobar en aquest mateix dossier, en el qual es fa un estudi aprofundit sobre aquests materials.

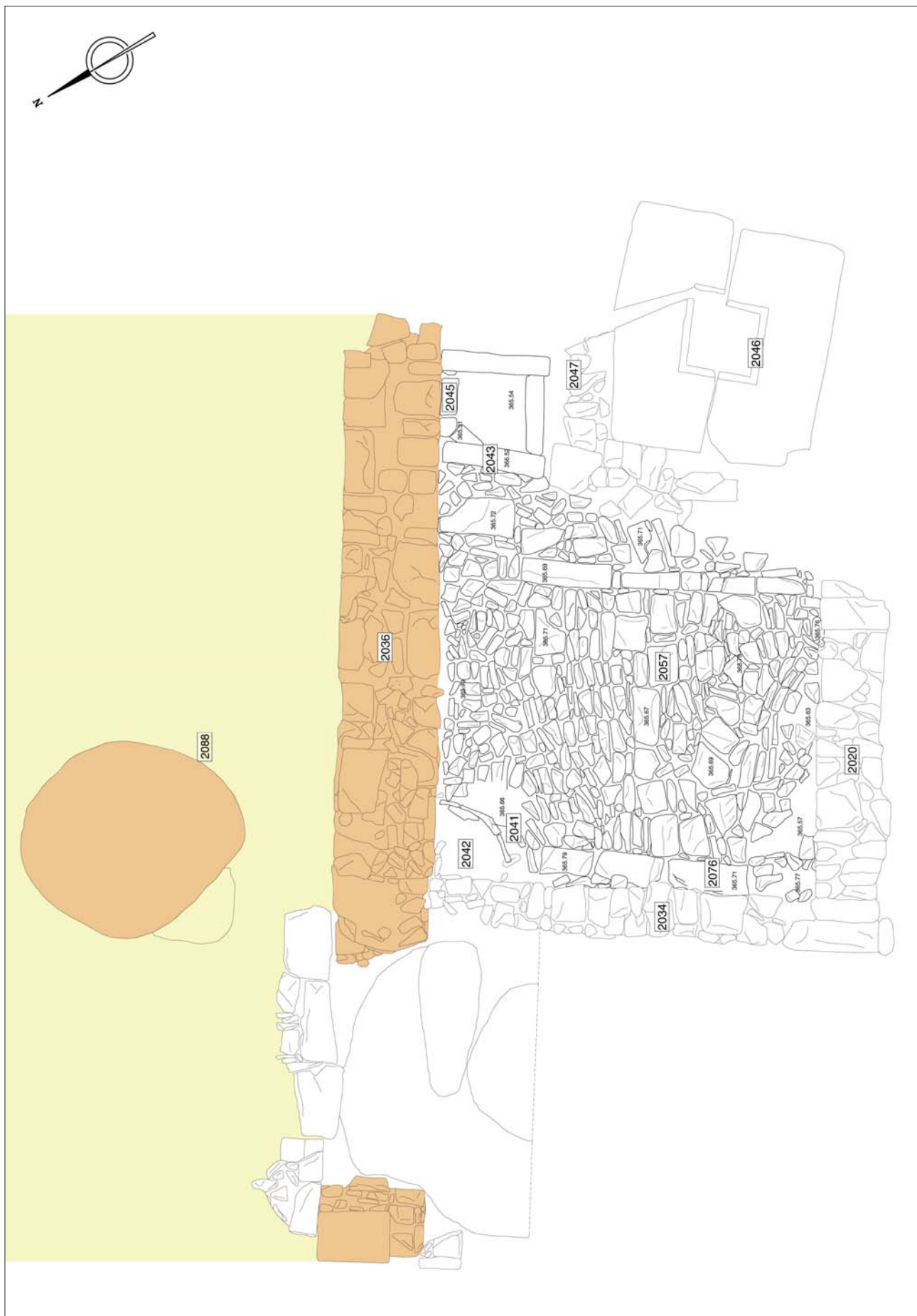

Fig. 7. **Planta del sector nord de l'excavació, amb el mur 2036 i l'àmbit relacionat amb aquest mur.**

Fig. 8.

Fragment d'un fons de ceràmica amb vidrat blanc amb el motiu de l'estrella de sis puntes dibuixat amb manganès.

Pel que fa a la fauna, volem destacar l'important volum de restes recuperades en el reblliment de la sitja i als nivells anteriorment descrits. Aquest aspecte ha permès fer un estudi força aprofundit sobre el consum de carn de la població que va generar aquestes restes,⁴ alhora que ha aportat informació clau per saber l'adscripció cultural de les restes.

Altres elements apareguts a la sitja corresponen a restes de carbons: una mostra de

dos-cents dos fragments que, un cop estudiats,⁵ sabem que pertanyen a restes de fusta que provenen de nou espècies diferents, tot disposant així d'una aproximació a les espècies dels arbres o arbustos de l'entorn de Tàrraga del segle XIV, així com el seu aprofitament com a combustible, material de construcció, mobiliari i altres usos. D'aquestes espècies, el pi estaria vinculat a l'estructura d'edificis i immobles; el salze o pollancre, documentats abundantment, tindrien més relació amb elements de fusteria i torneria.

3. Cronologia del conjunt

La datació per l'abocament que reomple la sitja i els estrats immediatament superiors d'anivellament del pati l'obtenim a partir del material numismàtic i de la tipologia del material ceràmic, tot i que hi ha alguna ceràmica residual del segle XIII. L'estudi d'aquests materials fa que datem el conjunt a la primera meitat del segle XIV. En cap cas no trobem restes ceràmiques que vagin més enllà de la segona meitat del segle XIV.

El material numismàtic de l'estrat de farciment de la sitja i els nivells que la cobrien ens aporta una cronologia que, tal com ja apuntava el material ceràmic, ens situa a mitjan segle XIV. Tenim monedes que es consideren residuals, com és el diner de València de Jaume I (1246/1271); monedes en ple ús durant la primera meitat del segle XIV, com els dos diners de Jaume II (1291/1327), i, finalment, quatre òbols de Barcelona de Pere III (1336/1387), monedes que ens donen la data *post quem* dels estrats estudiats.⁶

4. Adscripció cultural dels materials i de les restes estructurals

Si bé els materials ceràmics del carrer de la Font, 7-9, ja són objecte d'un aprofundit estudi en un article que es publica en aquest mateix dossier, en aquest apartat i de cara a la identificació de l'adscripció cultural dels propietaris dels materials, volem remarcar l'elevat nombre de llànties que es recuperaren en l'excavació, entre les quals cal destacar un fragment de hanukilla o llàntia múltiple⁷ (fig. 10).

Fig. 9.

Didals de bronze.

⁴ Vegeu l'article de Sílvia Valenzuela i Lua Valenzuela, «La fauna recuperada al carrer de la Font 7-9: Alimentació al call jueu de Tàrraga (Urgell)», publicat en aquest mateix dossier.

⁵ Estudi inèdit fet per Raquel Piqué i María Martín, del Servei d'Anàlisis Arqueològiques de la UAB.

⁶ Vegeu l'article de Maria Clua publicat en aquest mateix dossier d'arqueologia urbana.

⁷ Vegeu més informació sobre aquesta peça a l'article anteriorment esmentat d'Iñaki Moreno, Jordi Ramos i Míriam Esqué.

De llànties d'aquest tipus, se n'han recuperat en diferents excavacions, com ara a la intervenció al carrer de Sant Honorat, 3, de Barcelona,⁸ i a les intervencions al call de Puigcerdà, a la *judería* de Terol i al castell de Llorca,⁹ entre d'altres. La intervenció al castell de Llorca proporciona fragments de vuit làmpades múltiples que almenys pertanyien a cinc hanukilles, amb una cronologia situada entre els segles XIV i XV. El fragment de hanukilla del carrer de la Font, com alguns dels recuperats a Llorca o a Santa Maria la Blanca (Toledo), correspon a una base plana sobre la qual es desenvolupen, sense peu, les cassoletes.¹⁰

La rellevància d'aquesta peça ve determinada pel seu significat, ja que es tracta d'un element clau en la celebració del ritual jueu de la Festa de les Llums, així com pel lloc on se situa el jaciment: el carrer de la Font (carrer de Santes Creus en època medieval), que formava part del call jueu de Tàrraga. Segons l'estudi realitzat pel doctor Muntané,¹¹ aquesta part del carrer, en el seu límit oest, correspondria a les cases que tindrien l'hort o el pati al carrer de l'Escola dels Jueus (carrer del Call o del Forn dels Jueus, depenent de l'alçada del carrer). Amb tot aquest pati, tan aviat pot correspondre a una antiga casa del carrer de la Font com a una antiga casa del carrer de l'Estudi, atesa la situació del pati en un indret central respecte als dos carrers.

Formant part dels materials abocats a l'amortització de la sitja, trobem una peça d'atzabeja. És un penjoll de forma trapezoïdal allargada i decorada amb quatre ulls en una cara i amb una perforació superior per ser penjat; d'aquesta peça trobem paral·lels a la propera necròpolis de les Roquetes, a la mateixa Tàrraga,¹² el cementiri de la comunitat jueva targarina. Tal com ja hem esmentat en el cas del fragment de ceràmica vidrada blanca amb l'estrella de sis puntes o «estrella de David», aquest penjoll d'atzabeja, tot i tenir paral·lels al cementiri jueu medieval de Tàrraga, no és d'ús exclusiu d'aquesta comunitat, ja que també apareix aquest tipus

Fig. 10.
Fragment de hanukilla.

d'amulets en contextos cristians de la mateixa època, com és el cas del cementiri cristià de Sant Llorenç de València.¹³ Aquest tipus de peça, així com el material del qual està feta, s'ha interpretat com un amulet amb caràcter profilàctic (fig. 11). A l'edat mitjana, l'ús d'amulets és molt comú, sobretot per protegir-se contra el mal d'ull. Hem

Fig. 11.
Amulet d'atzabeja.

⁸ *Butlletí Informatiu del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona*, núm. 10 (primer quadrimestre de 2007).

⁹ A. PUJANTE MARTÍNEZ i J. GALLARDO CARRILLO (2004), «Huellas del pueblo judío, a través de elementos cerámicos, en el castillo de Lorca», *Alberca*, núm. 2, p. 177-188.

¹⁰ A. PUJANTE MARTÍNEZ i J. GALLARDO CARRILLO (2004), «Huellas del pueblo judío, a través de elementos cerámicos, en el castillo de Lorca», *Alberca*, núm. 2, p. 184.

¹¹ J. X. MUNTANÉ i SANTIVER (2006), «Les cases que solien ésser dels jueus: Una aproximació al call de Tàrraga a través dels llibres d'estimes», *URTX. Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 19, p. 106-123.

¹² A. COLET, J. RUIZ, O. SAULA i E. SUBIRÀ (2009), «Les fosses comunes de la necròpolis medieval jueva de les Roquetes, Tàrraga», *URTX. Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 23, p. 103-137.

¹³ J. PASCUAL PACHECO i R. SORIANO SÁNCHEZ (coord.) (2000), *L'arqueologia fa ciutat: Les excavacions de la plaça Cisneros*, València, Ajuntament de València.

de tenir en compte el context de segle XIV: és un moment de males collites, de fam i del sorgiment de la pesta negra.

Identificar una casa com a jueva en l'àmbit arqueològic és gairebé impossible pel que fa a la seva arquitectura, ja que fins al segle XIX els jueus han utilitzat per a la seva arquitectura i el seu art mobiliari, materials, tècniques, modes i estils propis dels pobles amb els quals han estat en contacte en els diferents llocs que han poblat. Els elements singulars i específics que identifiquen la pertinença a la comunitat jueva són alguns motius ornamentals i la funció específica d'alguns edificis, com podria ser la sinagoga, així com determinats elements lligats a la seva pràctica religiosa;¹⁴ en el cas que ens ocupa, el fragment de llàntia anomenada hanukilla. Els elements litúrgics o les pràctiques religioses sovint són l'únic element que permet atribuir un jaciment a una comunitat religiosa en concret. A aquest element litúrgic cal afegir-li la gairebé absència de porc,¹⁵ amb una representació mínima i de caràcter residual, i l'estudi documental. Tots tres aspectes ens proporcionen arguments prou significatius perquè sigui plausible l'atribució del material que rebleix la sitja, que també trobem als estrats esmentats que anivellen el pati, a la comunitat jueva.

5. Conclusions

La pràctica absència de porc, lligada a la presència del fragment de hanukilla i a la situació del jaciment dins l'entramat urbà de la Tàrraga medieval, on el doctor Muntané situa el call a partir de la interpretació del llibre d'estimes del 1501,¹⁶ ens fa afirmar que ens trobem en un espai que s'inclou dins el call jueu de Tàrraga; més concretament, en un pati d'una casa habitada per membres de la comunitat jueva.

Ens trobem davant un conjunt de materials que s'amortitzen, juntament amb la sitja, a mitjan segle XIV, un moment molt convuls a la ciutat de Tàrraga, ja que l'any 1348 es perpetra l'assalt al call jueu. En aquest assalt, a més de donar mort a tres-cents jueus, segons els documents, es roben, es cremen i es destrueixen documents deutoris i altres béns.¹⁷

Així, l'abocament de materials que rebleixen i cobreixen la sitja es pot interpretar almenys de dues maneres. La primera interpretació aniria lligada a l'assalt al call per part del poble targari i l'abocament podria ser el fruit de la destrucció perpetrada quan van entrar al call l'estiu del 1348, i a les lògiques neteges dels «plats trencats» que farien els pocs jueus que tornarien a les seves cases després dels saquejos o dels nouvinguts que repoblarien el call. La segona interpretació es relacionaria amb el sorgiment de la pesta negra i la possibilitat que l'abocament fos una mesura profilàctica, en un intent de frenar el contagi de la mortal malaltia. Mesures profilàctiques d'aquest tipus també es documenten en altres jaciments, com ara un abocament de mitjan segle XV al convent de Santa Caterina, a Barcelona.¹⁸

No podem dir si el conjunt de materials prové d'una sola família o de més d'una unitat familiar. En qualsevol cas, es tractaria d'un sector de la població amb un poder adquisitiu relativament alt per a la societat d'aquell moment, atesa la qualitat d'algunes peces de la vaixela i els hàbits alimentaris. De l'estudi de fauna es desprèn també que seguirien escrupolosament els preceptes alimentaris jueus. Pel que fa a les seves ocupacions, hi ha indicis que ens poden fer parlar de possibles activitats artesanals: restes d'os treballades, rebutjos de treball artesanal en os, aplics i plaquetes de bronze i dos didals que podrien estar relacionats amb l'elaboració d'artesanía amb pell.

¹⁴ E. ROMERO (1998), «Arte ceremonial judío», a *El legado material hispano. VII Curso de Cultura Hispano-judía y Sefardí de la Universidad de Castilla-La Mancha*. Conca: Universidad de Castilla-La Mancha.

¹⁵ Per a l'estudi de la fauna, vegeu l'article de Silvia Valenzuela i Lua Valenzuela publicat en aquest mateix dossier.

¹⁶ J. X. MUNTANÉ I SANTIVER (2006), «Les cases que solien ésser dels jueus: Una aproximació al call de Tàrraga a través dels llibres d'estimes», *URTX. Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 19, p. 106-123.

¹⁷ J. X. MUNTANÉ I SANTIVER (2008), «Itinerari pels documents relatius a l'assalt del call de Tàrraga de l'any 1348», *URTX. Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 23, p. 157-179.

¹⁸ J. AGUELO MAS I J. HUERTAS ARROYO (2003), «Les vaixelles d'època moderna del convent de Santa Caterina de Barcelona als segles XVI-XVII», *Pedralbes*, núm. 23, p. 763-772.

Bibliografia

- AGUELO MAS, J.; HUERTAS ARROYO, J. (2003). «Les vaixelles d'època moderna del convent de Santa Caterina de Barcelona als segles XVI-XVII». *Pedralbes*, núm. 23, p. 763-772.
- COLET, A.; NAVARRO, C.; SAULA, O. (2011). «Un abocament de mitjan segle XIV als encontorns del call de Tàrraga: Intervenció al carrer de la Font, 7-9». A: *IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona. p. 379-384.
- COLET, A.; RUIZ, J.; SAULA, O.; SUBIRÀ, E. (2009). «Les fosses comunes de la necròpolis medieval jueva de les Roquetes, Tàrraga». *URTX. Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 23, p. 103-137.
- MARTÍN, M.; PIQUÉ, R. (2009). *Informe de l'anàlisi antropològica de la fusta carbonitzada del carrer de la Font (Tàrraga)*. Inèdit.
- MUNTANER I SANTIVER, J. X. (2006). «Les cases que solien ésser dels jueus: Una aproximació al call de Tàrraga a través dels llibres d'estimes». *URTX. Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 19, p. 106-123.
- (2008). «Itinerari pels documents relatius a l'assalt del call de Tàrraga de l'any 1348». *URTX. Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 23. p. 157-179.
- NAVARRO BARBERÁN, C. (2011). *Memòria de la intervenció arqueològica preventiva efectuada al carrer de la Font, 7-9 (Tàrraga, Urgell)*. Inèdit.
- PASCUAL PACHECO, J.; SORIANO SÁNCHEZ, R. [coord.] (2000). *L'arqueologia fa ciutat: Les excavacions de la plaça Cisneros*. València: Ajuntament de València.
- ROMERO, E. (1998) «Arte ceremonial judío». A: *El legado material hispano. VII Curso de Cultura Hispano-judía y Sefardí de la Universidad de Castilla-La Mancha*. Conca: Universidad de Castilla-La Mancha.
- PUJANTE MARTÍNEZ A.; GALLARDO CARRILLO, J. (2004). «Huellas del pueblo judío, a través de elementos cerámicos, en el castillo de Lorca». *Alberca*, núm. 2, p. 177-188.